

ЩОДО ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМАТИВНОГО ЗМІСТУ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБВИНУВАЧЕНОМУ ПРАВА НА ЗАХИСТ У ХОДІ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ

FOR THE QUESTIONS OF THE STANDARD PRINCIPLES CONTENTS OF PROVIDING THE ACCUSED RIGHT FOR PROTECTION DURING THE GATHERING EVIDENCE

Мирошниченко Т.М.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті розглядаються теоретичні та практичні питання закріплення та функціонування принципу забезпечення обвинуваченому права на захист у кримінальному процесі України. За результатами аналізу загальнотеоретичних положень в частині дії принципів у механізмі правового регулювання зроблені деякі проміжні висновки щодо ефективності правових норм у сфері кримінально-процесуального доказування, зокрема, у ході збирання доказів. На основі дослідження конкретних аспектів реалізації нормативного змісту забезпечення обвинуваченому права на захист висловлюються окремі пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування.

Ключові слова: право на захист, обвинувачений, забезпечення права на захист, доказ, доказування, збирання доказів.

В статье рассматриваются теоретические и практические вопросы закрепления и функционирования принципа обеспечения обвиняемому права на защиту в уголовном процессе Украины. В результате анализа общетеоретических положений, касающихся действия принципов в механизме правового регулирования, сделаны некоторые промежуточные выводы относительно эффективности правовых норм в сфере уголовно-процессуального доказывания, в частности, в ходе собирания доказательств. На основании исследования конкретных аспектов реализации нормативного содержания принципа обеспечения обвиняемому права на защиту высказываются отдельные предложения по усовершенствованию уголовного процессуального законодательства и практики его применения.

Ключевые слова: право на защиту, обвиняемый, обеспечение права на защиту, доказательство, доказывание, собирание доказательств.

The article deals with theoretical and practical questions of the consolidating and functioning principle of the accused right to defense in Ukrainian criminal proceedings. It is maiden some intermediary conclusions about the effectiveness of law in criminal procedure proving as the result of the general provisions analysis regarding the operation of principles in the legal regulation mechanism, in particular, during the collection of evidence. It is expressed some suggestions for improvement of the criminal procedural legislation and using its practice based on the specific aspects investigation of the normative content principle realization of the accused the right to defense.

Key words: right to defense, accused, right to protection, evidence, proof, gathering evidence.

Постановка проблеми. Право людини на захист – одне із найбільш природних, що отримало визнання на законодавчому рівні та належним чином закріплене Основним Законом України (ст. 55, 59, 62, 63, 129). Забезпечення прав і свобод людини Конституцією визначається як головний обов'язок держави (ч. 2 ст. 3). У випадках, якщо держава його не виконує або виконує неналежним чином, громадяни мають можливість відшкодувати відповідні витрати, використовуючи як найбільш дієву судову форму захисту своїх прав і свобод (ст. 55, 56 Конституції).

Кримінальне процесуальне законодавство має розроблятися відповідно до конституційних засад судочинства, які обумовлюють регулювання кримінально-процесуальних відносин таким чином, щоб здійснення прав і законних інтересів особи не ставилося у залежність від діяльності органів досудового розслідування чи суду і мало надійний механізм для реалізації правозахисту. Для цього держава повинна мати систему регуляторів – законодавчих про-

цедур, механізмів, інститутів, що гарантують захист суб'єктивних прав людини.

Одним із таких регуляторів є засади (принципи) кримінального провадження. Визначення поняття принципів кримінальний процесуальний закон не надає. Вважаємо, що принципи – це закріплені у законі визначальні, фундаментальні положення щодо закономірностей та найбільш суттєвих властивостей кримінального процесу, які обумовлюють їх значення як засобу для захисту прав і свобод людини і громадянина, а також для врегулювання діяльності органів та посадових осіб, які ведуть кримінальний процес.

Зважаючи на те, що принципи мають наскрізний характер, діють у всіх стадіях кримінального процесу, наразі потребують уваги теоретичні та практичні питання закріплення та функціонування принципів правових положень у ході процесуальної діяльності суб'єктів кримінального судочинства, зокрема, у сфері доказування.

Стан дослідження. Слід відзначити, що традиційно в теорії права розробці теми принципів приді-

лялась підвищена увага і тому здобутки аналітичної юриспруденції у цій сфері є очевидними. Питання юридичної природи, форм закріплення та реалізації нормативного змісту принципів кримінального провадження у сфері доказування були предметом дослідження таких науковців, як О. Олександров, В. Баклашин, А. Белкін, Р. Белкін, С. Вапнярчук, В. Гмирко, Ю. Грошевий, Є. Доля, В. Дорохов, В. Зажицький, О. Капліна, Л. Карнєєва, Л. Лобойко, М. Михеєнко, Н. Сибільова, В. Нор, С. Шейфер, О. Шило, М. Шумило.

Особливого значення відповідні наукові розробки набувають у «перехідні» періоди державного розвитку, для яких характерні зміни ціннісних орієнтирів у регулюванні суспільних відносин.

Прийняття нового КПК, істотні зміни у законодавстві, обумовлені курсом України на побудову правової держави, вимагають подальшого вивчення проблем реалізації принципів кримінального провадження, зокрема, принципу забезпечення обвинуваченому права на захист у ході кримінально-процесуального доказування як такого, що відбиває сутність кримінального процесу.

Метою статті є аналіз чинного кримінального процесуального законодавства у частині, що стосується закріплення принципу забезпечення обвинуваченому права на захист в конкретних нормативних приписах та дослідження проблем реалізації його нормативного змісту у ході збирання доказів.

Виклад основного матеріалу. Право обвинуваченого на захист проголошене у конституціях більшості країн та багатьох міжнародно-правових документах. Конституцією України зафіксовано право кожного (розр. – Т.М.) на правову допомогу (ч. 1 ст. 60). У сфері кримінального провадження України право на захист від обвинувачення мають підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений. Змістовно це право передбачає надання усних або письмових пояснень з приводу підозри чи обвинувачення, збирання і подання доказів, особисту участь у кримінальному провадженні, користування правовою допомогою захисника, реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК (ч. 1 ст. 20 КПК).

Відомо, що кожному праву особи кореспондує обов'язок держави у особі її представників (посадових осіб) його забезпечити (ч. 2 ст. 3 Конституції України). Відтак, достатньо очікуваним було б закріплення на галузевому рівні відповідних відносин між особою та державою. Однак, на відміну від попереднього законодавства, де статтею 53 КПК на суд, прокурора, слідчого, особу, яка проводить дізнання, покладалась обов'язок роз'яснити особам, що беруть участь у справі, їх права і забезпечити можливість здійснення цих прав, КПК 2012 р. не містить аналогічної норми, обмежуючись вказівкою у ч. 2 ст. 20 КПК на обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому їх права та забезпечити право цих учасників на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника.

Як бачимо, в ст. 20 КПК «Забезпечення права на захист» частина друга змістовно не повністю від-

повідає першій частині, обмежуючи коло прав підозрюваного (обвинуваченого), які має забезпечити держава. Очевидна непослідовність законодавця при формулюванні складових елементів принципу у статті нормативно-правового акту (КПК) має своїм наслідком зниження нормативного рівня проголошеного принципу. В існуючій редакції досліджуваної статті відоме загальнотеоретичне положення про вищу ступінь нормативності принципу у порівнянні зі звичайними правовими нормами, що отримало своє втілення у ч. 6 ст. 9 КПК: «У випадках, коли положення... кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження» норма-принцип щодо обов'язку держави забезпечити право на захист підозрюваному, обвинуваченому значно втрачає свою дієвість, не в повній мірі виконує своє призначення – усунути прогалини у законодавстві, вирішувати конкретні проблемні ситуації правозастосування.

Між тим, саме за рівнем забезпечення права підозрюваного – обвинуваченого на захист у наш час прийнято судити про демократичність не тільки судочинства, а й політичного режиму конкретної держави в цілому.

Практика свідчить про те, що будь-яке право бездієвне без механізму його забезпечення. Науковий аналіз поняття «механізм забезпечення» дозволяє визначити його елементи: «гарантування», «реалізація», «охорона», «захист», «відшкодування».

Найбільш «болісним» питанням практично для всіх сучасних держав є саме питання щодо матеріального забезпечення даного права. Воно є актуальним як для бідних, так і для багатих країн. Особливо важливим воно є для тих країн, судочинство яких базується на дотриманні засад так званої класичної моделі змагальності.

Ця модель, як зазначають науковці, вимагає того, щоб сторона обвинувачення (органи та посадові особи, які фінансуються за рахунок державного бюджету) дбала тільки про збирання обвинувальних доказів. Що ж стосується сторони захисту (обвинувачений та його захисник, що фінансуються, головним чином, за рахунок особистих коштів обвинуваченого), то вона, не будучи обізнаною до моменту судового розгляду зі змістом обвинувального дос'є, має сама, без допомоги державних органів, потурбуватися про «свої» докази, відшукувати кошти не тільки для оплати праці захисника, а й для покриття витрат по пошуку свідків і забезпечення зустрічі з ним, виявлення письмових і речових доказів, виплати винагороди приватним детективам, експертам, тощо. Без засобів такого роду повноцінний захист є неможливим [1, с. 27].

Однак, брак їх відчувається повсюди, навіть у найбільш благополучних в економічному відношенні країнах. Дана обставина обумовлює проблему реального забезпечення права на захист як для країн англосаксонської системи права, так і континентальної. Не є виключенням і Україна, змішаний тип кримінального процесу якої надає на сучасному етапі

розвитку країни додаткових можливостей для забезпечення захисту обвинуваченого, однак, не усуває всіх проблем, пов'язаних із правореалізацією у ході кримінального провадження.

Особливого значення ця проблема набуває у зв'язку із зміною акцентів у вирішенні завдань кримінального провадження, обумовленої оновленням редакції ст. 2 КПК «Завдання кримінального провадження». Як видно із змісту цієї статті, «захисна» функція юстиції у нормативній моделі кримінального процесу України з прийняттям нового КПК спрямована більшою мірою на «захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень», тобто на захист постраждалої сторони у конфлікті, на відміну від норми, що викладена у ст. 2 КПК 1960 р., де на перше місце серед завдань кримінального судочинства законодавець поставив охорону прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, що беруть у ньому участь.

Дана стаття є програмною, і в кінцевому рахунку має обумовити зміст усіх інших нормативних приписів, у тому числі, і засад кримінального провадження, які своїм призначенням є засобами для вирішення завдань кримінального провадження. Безпосередній прояв така спрямованість нормотворчої діяльності законодавця має у процесах впровадження нового порядку щодо початку кримінального провадження, який спрощує заявнику, потерпілому ініціювати кримінальне провадження (ст. 55, 214 КПК), розширення прав потерпілого на інформацію щодо ходу кримінального провадження (п. 2, 11 ч. 1 ст. 56 КПК), участь у проведенні слідчих (розшукових) дій (ч. 6 ст. 223 КПК).

Разом з тим дещо звужені новим кримінальним процесуальним законодавством права обвинуваченого (підозрюваного), зокрема, щодо участі захисника з моменту повідомлення особи про підозру (ч. 1 ст. 48 КПК), а не з більш раннього, як це мало місце за КПК 1960 р. (ч. 4 ст. 44 КПК); відмова від стадії порушення кримінальної справи унеможливила обізнаність особи, щодо якої відбувається кримінальне провадження, про його початок, а отже, позбавила права підозрюваного на оскарження до суду відповідного рішення (ст. 236-7 КПК 1960 р.). Виникають й інші проблемні питання реалізації обвинуваченим (підозрюваним) права на захист, на яких доцільно зупинитись, досліджуючи такий складовий елемент принципу забезпечення обвинуваченого права на захист, як право обвинуваченого (підозрюваного) на збирання доказів (ч. 1 ст. 20 КПК).

Дефініції поняття «збирання доказів» кримінальний процесуальний закон не надає. В теорії доказового права цей процес визначається як сукупність дій по виявленню, фіксації, вилученню та зберіганню доказів [2, ст. 139], а також долученню інформації як доказів до кримінального провадження, попередньої оцінки, використанню фактичних даних для виявлення нових [3, с. 107]. Встановлення наведених вище складових процесу збирання доказів надало дослідникам підстав для визначення відповідної діяльності як процесу формування доказів, що полягає

у перетворенні первинної інформації, яка отримується суб'єктом доказування із слідів, залишених подією правопорушення [4, с. 33].

За новим законом суб'єктами збирання доказів є сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження (ч. 1 ст. 93 КПК). При цьому сторони мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів (ч. 2 ст. 22 КПК). Обвинувачений (підозрюваний) як учасник провадження на стороні захисту, таким чином, вправі збирати та подавати слідчому, прокурору, слідчому судді, суду докази (п. 8 ч. 1, п. 2 ч. 4 ст. 42 КПК). Належне забезпечення цього права має принципове значення (ст. 20 КПК).

Проаналізуємо стан нормативного регулювання процесу збирання доказів у кримінальному провадженні стороною захисту.

У відповідності із ч. 3 ст. 93 КПК збирання доказів здійснюється шляхом: витребування; отримання від органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок, ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

КПК не визначає процедури витребування потенційних доказів (речей і документів) як стороною захисту, так і стороною обвинувачення, що, на наш погляд, є свідченням недоліків законодавчої техніки закріплення юридичних процедур доказування нормативно-правовим актом. Форма викладення змісту норми у приписі ч. 2 ст. 93 КПК свідчить про те, що витребування є самостійним способом збирання доказів, оскільки закон вказує на нього без будь-яких застережень поряд з іншим, традиційним – проведенням слідчих (розшукових) дій стороною обвинувачення в порядку, передбаченому КПК.

Відсутність процесуальної форми витребування речей і документів стороною обвинувачення може бути пояснено тим, що, як правило, ця дія застосовується щодо державних або громадських організацій, якими вже напрацьовані певні підходи до складання документів, що гарантують їх від викривлень. Простота регламентації, думається, обумовлена й тим, що надання інформації органам, що ведуть процес, зазвичай відповідає інтересам осіб, які нею володіють, і тому відповідає необхідності примусового контролю за процесом передачі об'єктів суб'єкту доказування.

Застосування витребування стороною обвинувачення може бути визнано доцільним у випадках, коли, приміром, документи не мають індивідуальних ознак, можуть бути про дубльовані; точно відомо, що предмет зберігається у особи; обстановка, в якій зберігається об'єкт, не має доказового значення; відсутні побоювання, що у ході доставки предмета, документа вони можуть бути умисно або необережно

викривлені; предмети, документи не мають високої вартості.

Витребування предметів та документів стороною обвинувачення під час досудового розслідування здійснюється на практиці винесенням окремої постанови, у ряді випадків достатньо звичайного запиту [4, с. 35]. Що ж стосується сторони захисту, то її можливості у застосуванні цього способу збирання доказів є значно меншими. Причому, якщо захисник, що приймає участь у провадженні, використовує форму запиту для отримання інформації, копій документів (ч. 1 ст. 24 Закону України про адвокатуру та адвокатську діяльність), то обвинувачений (підозрюваний) вимушений звертатися з клопотанням до слідчого, прокурора з проханням про проведення витребування. Оскільки за законом розгляд слідчим, прокурором клопотання сторони захисту про виконання будь-якої процесуальної дії здійснюється впродовж трьох днів, а не негайно (ч. 1 ст. 220 КПК), реальна можливість ефективного захисту стає проблематичною. До того ж, витребування у такому разі здійснюється учасниками, віднесеними законом до сторони обвинувачення (ст. 36, 40 КПК). Відтак, логічним буде припустити, що в подібних ситуаціях сторона обвинувачення має можливості бути обізнаною щодо напрямків, в яких здійснюється захист, а це в умовах змагального процесу значно зменшує шанси обвинуваченого на майбутню перемогу.

Вирішення на практиці вказаної проблемної ситуації вбачається у застосуванні правових норм, що регулюють тимчасовий доступ до речей і документів сторони кримінального провадження (ст. 159 КПК). Метою даного процесуального заходу є забезпечення дієвості кримінального провадження (ч. 1 ст. 131 КПК), у нашому випадку – ефективної реалізації обвинуваченим права на захист.

Тимчасовий доступ до речей і документів полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх («здійснити виїмку») (ч. 1 ст. 159 КПК). Слідчий суддя, суд в ухвалі про надання тимчасового доступу до речей і документів може дати розпорядження про надання можливості вилучення речей і документів, якщо сторона кримінального провадження доведе наявність достатніх підстав вважати, що без такого вилучення існує реальна загроза зміни або знищення речей чи документів, або таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів (ч. 7 ст. 163 КПК).

Таким чином може бути досягнута безсторонність кримінального провадження у ході збирання доказів стороною захисту. Оскільки законом не встановлено строку розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, слід враховувати рекомендації Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223-558/0/4-13 від 05.04.2013 р. [5], зокрема щодо можливості розгляду таких клопотань, враховуючи зміст

положення ч. 6 ст. 9 КПК про необхідність застосування засади розумності строків (п. 8). У п. 18 цього ж листа міститься роз'яснення щодо доцільності застосування вилучення речей і документів під час отримання доступу до них у випадках, якщо: 1) особа, у володінні якої знаходяться речі і документи, не бажає добровільно передати їх стороні кримінального провадження або є підстави вважати, що вона не здійснить таку передачу добровільно після отримання відповідного запиту або знищить відповідні речі і документи; 2) речі та документи згідно зі ст. 162 КПК містять охоронювану законом таємницю, і таке вилучення необхідне для досягнення мети застосування цього заходу забезпечення. В інших випадках сторона кримінального провадження може витребувати та отримати речі або документи за умови їх добровільного надання володільцем без застосування процедури, передбаченої главою 15 КПК.

Доречними у зв'язку з розглядуваним питанням є пропозиції науковців щодо усунення нерівності сторін при розгляді клопотань про проведення слідчих (розшукових) або негласних (розшукових) дій. Оскільки за законом відповідні клопотання сторони обвинувачення розглядаються у більш короткий строк від 6 годин до одного робочого дня (ст. 234, 248 КПК), а сторони захисту – до трьох днів (ст. 221 КПК), своєчасною, на наш погляд, є пропозиція науковців надати право адвокату на опитування, передбачивши процесуальну форму закріплення його результатів [6, с. 128].

З огляду на способи збирання доказів окремих науковий інтерес викликає питання, до якого із перелічених у ст. 93 КПК способів належить вилучення речей і документів (виїмка) у ході тимчасового доступу до майна (ч. 1 ст. 159 КПК) та тимчасове вилучення майна як самостійний різновид заходів забезпечення кримінального провадження (ст. 167, 168 КПК). Беручи до уваги зміст положень ч. 2, 3 ст. 93 КПК, їх можна віднести до «інших процесуальних дій, передбачених КПК» (ч. 2 ст. 93 КПК) та «інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів» (ч. 3 ст. 93 КПК). На жаль, слід визнати, що відсутність процесуальної форми (за ч. 1 ст. 84 КПК – порядку, передбаченого КПК) вилучення (виїмки) ставить під сумнів можливість забезпечення допустимості результатів цих процесуальних дій. Якщо за КПК 1960 р. була передбачена процедура виїмки як слідчої дії, то новим КПК вона не регламентується, а, отже, опиняються за межами дослідження такі важливі питання збирання доказів, як спосіб закріплення, засоби збереження інформації.

Підсумовуючи вищевикладене щодо сучасного забезпечення обвинуваченому права на збирання доказів, можна дійти висновку про некоректність визначення законодавцем діяльності сторони захисту у відповідному напрямку, як «збирання» доказів. Основним аргументом на користь останнього є те, що законом не встановлено обов'язку слідчого, прокурора долучати до кримінального провадження «зібрану» стороною захисту інформацію як доказ. І якщо збирання (формування) доказів стороною

обвинувачення відбувається і фактично (фактичні дані виявляються, вилучаються, зберігаються), і юридично (інформація фіксується, долучається до кримінального провадження), то «збирання» доказів протилежною стороною, потерпілим юридично не відбувається, оскільки ці учасники законом не наділені правом приймати процесуальні рішення щодо визначення «юридичної долі» отриманої інформації за результатами оцінки доказів. Про це свідчить зміст ст. 94 КПК «Оцінка доказів», де у переліку суб'єктів оцінки доказів ні сторона захисту, ні потерпілий не вказані. Реально відбувається не збирання, а подання ними доказової інформації стороні обвинувачення, яка за результатами оцінки її на належність приймає рішення щодо залучення чи відмови у залученні до кримінального провадження.

П. 8 ч. 3 ст. 42 КПК передбачає право обвинуваченого (підозрюваного) на подання доказів. Йому кореспондують повноваження слідчого, прокурора отримати доказову інформацію (ч. 2 ст. 93 КПК). Процедури отримання доказів як способу її збирання законом не передбачено ні для сторони обвинувачення, ні для сторони захисту та потерпілого. Можливо, саме тому у науці кримінального процесу і витребування, і отримання доказів раніш сприймалися не як самостійні способи збирання доказів, а як прийоми, що здійснюються у рамках відповідних слідчих дій – виїмки, огляду, допиту [7, с. 112]. Практика розслідування по-різному долала цю прогалину у законодавстві, отримуючи доказову інформацію у режимі процесуальних дій виїмки, огляду, допиту або навіть «вилучення», «добровільної видачі». Наразі більш прийнятним вважається оформлення доказової інформації стороною обвинувачення протоколом отримання речей і документів з дотриманням вимог, що ставляться до документів – джерел фактичних даних (п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК). Цей протокол має містити, окрім традиційних атрибутів змісту, інформацію щодо індивідуальних ознак об'єктів доказової інформації, відомості про їх походження, умови зберігання, маніпуляції з ними. Для прийняття правильного рішення про залучення доказової інформації до кримінального провадження доцільно також зафіксувати думку особи, яка її подає, щодо того, чому вона вважає дану інформацію такою, що має відношення до даного провадження. Другий екземпляр протоколу повинен вручатися особі як зацікавленій у тому, щоб дані об'єкти не були втрачені.

Ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій стороною захисту, потерпілим за законом є одним із способів збирання доказів (ч. 3 ст. 93 КПК). Однак, з наукової точки зору, слід погодитись із позицією авторів, які не розглядають цю дію як спосіб збирання доказів [8, с. 244].

Дійсно, зміст ініціювання проведення процесуальних дій полягає у реалізації обвинуваченим права на заявлення клопотань (п. 12 ч. 3 ст. 42 КПК), які розглядаються у порядку, передбаченому ст. 220 КПК. За результатами розгляду таких клопотань слідчий, прокурор приймають відповідне рішення – про задоволення чи відмову в повному або част-

ковому задоволенні клопотання. Оскільки рішення про проведення процесуальних дій приймає слідчий, прокурор, які у подальшому їх проводять, формуючи таким чином доказову базу провадження, достатніх підстав для визнання ініціативи як способу збирання доказів немає.

Право обвинуваченого на подання клопотань є однією із складових права на захист. Це право гарантується передбаченою новим законом можливістю оскарження до слідчого судді постанови слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання впродовж 10-ти днів з моменту прийняття рішення та порівняно невеликим терміном розгляду скарги слідчим суддею – 72 години з моменту надходження (п. 7 ч. 1 ст. 303, ч. 1 ст. 304, ч. 2 ст. 306 КПК).

Однак впродовж значного часу залишається незмінним строк розгляду клопотань сторони захисту, потерпілого слідчим, прокурором у випадках, передбачених законом – 3 дні з моменту подання (ч. 1 ст. 220 КПК). Ситуація потребує законодавчого втручання. Вважаємо, що вказана норма має бути більш «гнучкою», враховувати обставини кримінального провадження і передбачати можливість розгляду клопотань безпосередньо після їх подань повноважним суб'єктом. Окрім сприяння своєчасному формуванню доказової бази захисту, такі зміни у процесуальних строках при розгляді клопотань обвинуваченого (підозрюваного) слідчим, прокурором забезпечать можливість стороні захисту зберегти незмінною лінію захисту, позаяк повідомлення обвинуваченим у будь-який спосіб стороні обвинувачення своїх намірів отримати виправдувальні докази у ході проведення слідчих дій додає переваг у змагальному процесі протилежній стороні.

З огляду на вибрану нами проблематику певний науковий інтерес викликають також питання юридичної природи речей та документів, які мають право подавати заявники на початковому етапі кримінального провадження (п. 2 ч. 2 ст. 60 КПК). Значення інформації, яку можуть містити дані матеріальні об'єкти для процесу доказування, не можна переоцінити, адже вони можуть бути породжені самою подією кримінального правопорушення, свідчити у подальшому як проти, так і на користь обвинуваченого. Оскільки на даному етапі кримінального провадження ще немає ні сторони обвинувачення, ні захисту, процес отримання речей і документів повноважними суб'єктами не можна визначати як збирання доказів. Процедури закріплення поданих матеріалів, як і порядку попередження заявника про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину кримінальним процесуальним законодавством не передбачені.

Ситуація, що склалася, має бути законодавчо врегульованою. Вважаємо, вимоги до заяв, повідомлень про скоєння кримінальних правопорушень повинні бути викладені у законі, як це було зроблено у КПК 1960 р. (ст. 95). Індивідуальні ознаки поданих заявником матеріальних об'єктів, його пояснення щодо походження речей та документів, маніпуляцій із ними у минулому, способу зберігання мають фіксуватися

у протоколі прийняття предметів і документів, поданих заявником. У подальшому, з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР цей протокол може бути використаний як доказ, що відповідає вимогам ст. 99 КПК «Документи».

Висновки. На основі аналізу нормативного змісту поняття «збирання доказів» встановлено, що відсутність процесуальної форми таких способів зби-

рання доказів як витребування та отримання доказів обумовлює проблеми реалізації обвинуваченням права на захист. Ініціювання проведення процесуальних дій не є способом збирання доказів стороною захисту, оскільки результатом такої діяльності є не отримання доказів, а проведення процесуальних дій стороною обвинувачення, яка й формує доказову базу кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуценко, К. Ф., Головка Л. В., Филімонов Б. А. Уголовный процесс западных государств [Текст]: [монографія] / К. Ф. Гуценко. – М. : Зерцало, 2002. – 517 с.
2. Белкин А. Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве [Текст]: [монографія] / А. Р. Белкин. – М. : Норма, 1999. – 527 с.
3. Коток І. І. Теорія судового пізнання [Текст]: [монографія] / І. І. Коток. – К., 2006. – 435 с.
4. Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам [Текст]: [монографія] / С. А. Шейфер. – М. : Норма, 2009. – 238 с.
5. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 р. № 223-558/0/4-13 «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/1552-informaciyiny_list_yssu_vid05042013_223-55804-13_pro_rdiysn.html.
6. Яновська О. Правова позиція захисту в кримінальному провадженні: шляхи відстоювання у процесі доказування // Право України. – 2014. – № 10. – С. 124-130.
7. Горский Г. Ф., Кокорев Л. Д., Элькинд П. С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. [Текст]: [монографія] / Г. Ф. Горский. – Воронеж, Изд-во Воронеж. ун-та, 1978. – 297 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / За ред. С. В. Ківалова, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченка. – Х. : «Одіссей», 2013. – 1098 с.

УДК 343 (045)

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА ТА ЇЇ РЕЗУЛЬТАТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

COUNTY SPECIFIC PROBLEM AREAS PSYCHOPHYSIOLOGICAL EXAMINATION USING A POLYGRAPH AND ITS RESULTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS UKRAINE

Мотлях О.І.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Науково-навчального інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ*

У статті досліджуються окремі проблемні питання щодо виконання психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа та місця отриманих нею результатів у розслідуванні вчинених кримінальних правопорушень. Аналізуються деякі наукові позиції вчених відносно використання спеціальних знань спеціалістів і експертів у галузі поліграфології та якості виконання ними спеціальних експертних досліджень. Обґрунтовуються засади судової оцінки отриманих результатів виконаної психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа в сукупності з іншими доказами, зібраними досудовим слідством у конкретному розслідуваному злочині.

Ключові слова: поліграф, спеціаліст-поліграфолог, експерт-поліграфолог, психофізіологічна експертиза з використанням поліграфа, відкрите кримінальне провадження, спеціальні знання галузі поліграфології.

В статье исследуются отдельные проблемные вопросы касающиеся проведения психофизиологической экспертизы с использованием полиграфа и места полученных ею результатов в расследовании совершенных уголовных преступлений. Анализируются некоторые научные позиции ученых относительно использования специальных знаний специалистов и экспертов в области полиграфологии и качества выполнения ими специальных экспертных исследований. Обосновываются принципы судебной оценки полученных результатов проделанной психофизиологической экспертизы с использованием полиграфа в совокупности с другими доказательствами, собранными досудебным следствием в конкретном расследуемом преступлении.

Ключевые слова: полиграф, специалист-полиграфолог, эксперт-полиграфолог, психофизиологическая экспертиза с использованием полиграфа, открытое уголовное производство, специальные знания отрасли полиграфологии.